

- Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politolog. studii*, (55), 157–162 (in Ukrainian). <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.18>
8. Simondon, G. (1989). *Du mode d'existence des objets techniques* (Nouvelle éd. revue et corrigée). Paris: Aubier. Retrieved from https://monoskop.org/images/2/20/Simondon_Gilbert_Du_mode_d'existence_des_objetstechniques_1989.pdf
 9. Terokhina, O. L. (2017). *Formuvannia tekhnichnoho myslennia maibutnikh bakalavriv mashynobuduvannia u protsesi fakhovoi pidhotovky* [Formation of Technical Thinking in Future Mechanical Engineering Bachelors During Professional Training]. Zaporizhzhia: ZNTU. (in Ukrainian). Retrieved from <https://eir.zp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9346993c-e789-428c-8fb4-1b5f3dd7abdb/content>
 10. Ushno, I. M. (2023). *Filosofia tekhniky ta tekhnolohii: istoryko-filosofskyi kontekst* [Philosophy of Technology and Engineering: Historical and Philosophical Context]. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia. Filosofiia*, 2(52), 30–36 (in Ukrainian). <https://doi.org/10.24195/sk1561->

Received 14.02.2025

Received in revised form 06.03.2025

Accepted 12.03.2025

DOI: 10.15421/272502

УДК 1:930.19 (043.5)

С. Ш. Айтов

Український державний університет науки і технологій, Дніпро, Україна

СИСТЕМА ІСТОРИЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ГУМАНІТАРНОМУ ГОРИЗОНТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

E-mail: aytovspartak@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9049-5868>

Анотація. Мета цієї статті полягає в реконструкції і встановленні теоретичних особливостей і значущості системи історично-антропологічних дисциплін, які утворилися у людино-вимірному горизонті сучасної філософії історії, та їх впливу на розвиток філософсько-історичних студій. **Методологія** цієї роботи включає принципи комплементарності, структурності, діалогічності. У річичі аналізу проблемного поля праці були застосовані методи: філософської герменевтики, системно-структурний, міждисциплінарний. **Результати дослідження.** Науковий розвиток історичної антропології як сфери сучасної філософії історії призвів до генерування в її теоретичному просторі системи дисциплін, які вивчають окремі питання ментально-культурної площини минулого. Ця пізнавальна трансформація значною мірою мотивується філософськими і соціокультурними реаліями постмодернізму. Суттєвими факторами впливу на утворення історично-антропологічних дисциплін виступають постмодерністські теоретичні підходи, які спростовують логічне мислення як основний елемент пізнання світу та наявність і визначальне значення великих філософських і наукових концепцій і політичних ідеологічних систем, метанаративів. Відповідно вплив постмодерністської моделі на утворення й інтелектуальні властивості системи історично-антропологічних дисциплін полягає в їх пізнавальному фокусуванні на аналізі емоційно-психологічних факторів історичних процесів і підвищенні впливовості осмислення окремих явищ і чинників, які розгортаються в ментально-культурному горизонті минулого. Система історично-антропологічних дисциплін, яка сформувалася у теоретичному просторі гуманітарної сфери сучасної філософії історії, утворює комплексний інтелектуальний простір, який включає три когнітивні рівні: психологічно-культурний, світоглядно-культурний і ментально-демографічний. Психологічно-культурний рівень

містить наукові студії з таких історично-антропологічних дисциплін, як «історія уявлень» і «нова культурна історія». «Історія уявлень» осмислює зміст і значущість площини імагінарного, психічної сфери мрій, фантазій і сновидінь у ментально-культурному просторі історичного буття. «Нова культурна історія» аналізує багатоаспектні культурні явища та їх взаємодії з уявленнями про світ суспільства і його окремих страт. Світоглядно-ідеологічний рівень системи історично-антропологічних дисциплін містить студії з «історії читань» та «історії пам'яті». Ці науки аналізують проблеми утворення світогляду і формування смислів індивідуального і суспільного буття минулого. Ментально-демографічний рівень включає, зокрема, дослід з «історії жінок». Ця історично-антропологічна дисципліна є суттєво важливою для розуміння специфіки уявлень про світ, соціально-значущої поведінки і соціокультурних практик жіноцтва в різні історичні часи. Формування когнітивно-евристичної системи історично-антропологічних дисциплін призвело до теоретичного діалогу гуманітарної сфери сучасної філософії історії з соціально-гуманітарними науками, які раніше не вступали у наукові взаємодії з історично-антропологічними концепціями. Серед наведених наук можна зазначити «історію ідей», «історію політичних ідей» і політологію. Утворення системи історично-антропологічних дисциплін у розумовому просторі сучасної філософії історії обумовлює більш релевантне розуміння ментально-культурної причинності історичних процесів завдяки інтеграції до проблемного поля філософсько-історичних розвідок аналізу бачення світу і культурних явищ нових для історично-антропологічних студій вимірів світобачення й ідейної сфери функціонування соціально-демографічних груп і суспільств минулого.

Ключові слова: філософсько-історичні концепції, історична антропологія, когнітивно-евристична система, історично-антропологічні науки, ментально-культурний вимір.

S. Sh. Aytov

Ukrainian state university of science and technologies, Dnipro Ukraine

HISTORICAL-ANTHROPOLOGICAL DISCIPLINES SYSTEM IN THE HUMANITARIAN HORIZON OF MODERN PHILOSOPHY OF HISTORY

Abstract. The purpose of this article is to reconstruct and establish the theoretical features and significance of the system of historical-anthropological disciplines that were formed in the human-dimensional horizon of modern philosophy of history and their influence on the development of philosophical-historical studies. The methodology of this work includes the principles of complementarity, structurality, and dialogicity. In the course of analyzing the problem field of work, the following methods were applied: philosophical hermeneutics, system-structural, and interdisciplinary. **Research results.** The scientific development of historical anthropology as a sphere of modern philosophy of history led to the generation in its theoretical space of a system of disciplines that study individual issues of the mental-cultural plane of the past. This cognitive transformation is largely motivated by the philosophical and socio-cultural realities of postmodernism. The significant factors influencing the formation of historical-anthropological disciplines are postmodern theoretical approaches that refute logical thinking as the main element of knowledge of the world and the presence and determining value of major philosophical and scientific concepts and political ideological systems, metanarratives. Accordingly, the influence of the postmodern model on the formation and intellectual properties of the system of historical-anthropological disciplines lies in their cognitive focus on the analysis of emotional and psychological factors of historical processes and increasing the influence of understanding individual phenomena and factors, that unfold in the mental-cultural horizon of the past. The system of historical-anthropological disciplines, which was formed in the theoretical space of the humanitarian sphere of modern philosophy of history, forms a complex intellectual space that includes three cognitive levels: psychological-cultural, worldview and cultural and mental-demographic. The psychological-cultural level includes scientific studies in such historical-anthropological disciplines as “history of ideas” and “new cultural history”. “History of ideas” comprehends the content and significance of the plane of the imaginary, the psychic sphere of dreams, fantasies and dreams in the mental-cultural space of historical existence. “New cultural history” analyzes multifaceted cultural phenomena and their interaction with ideas about the world of society and its individual strata. The worldview-ideological level of the system of historical-

anthropological disciplines includes studies in “history of readings” and “history of memory”. These sciences analyze the problems of the formation of a worldview and the formation of meanings of individual and social existence of the past. The mental-demographic level includes, in particular, studies in “history of women”. This historical-anthropological discipline is essential for understanding the specifics of worldviews, socially significant behavior, and socio-cultural practices of women in different historical times. The formation of the functioning of the cognitive-heuristic system of historical-anthropological disciplines led to a theoretical dialogue between the humanitarian sphere of modern philosophy of history and social-humanitarian sciences, which had not previously entered into scientific interaction of historical-anthropological concepts. Among these sciences, one can mention the «history of ideas», the «history of political ideas» and political science. The establishment of a corresponding intellectual dialogue took place thanks to the exploration by historical-anthropological disciplines of a new problem field for them, the mental-cultural prerequisites for the formation of socio-political ideas and processes. The formation of a system of historical and anthropological disciplines in the intellectual space of modern philosophy of history leads to a more relevant understanding of the mental-cultural causality of historical processes due to the integration into the problem field of philosophical and historical explorations of the analysis of the worldview and cultural phenomena new to historical and anthropological studies of the dimensions of the worldview and the ideological sphere of the functioning of socio-demographic groups and societies of the past.

Keywords: philosophical and historical concepts, historical anthropology, cognitive and heuristic system, historical and anthropological sciences, mental and cultural dimension.

Вступ. Проблема формування системи історично-антропологічних дисциплін у теоретичному просторі гуманітарної площини сучасної філософії історії та її пізнавальної значущості майже не аналізується в сучасних соціально-гуманітарних і філософських розвідках. У рефлексивному полі останніх вивчається низка питань у річищі зазначеної проблематики, які системно не корелюють одне з одним й не утворюють інтегральної когнітивно-теоретичної цілісності.

Так, осмислення теоретичних особливостей «історії ментальностей» містяться у дослідженні П. Дінцельбахера. Вчений наводить міркування щодо основних теоретичних особливостей «історії ментальностей» як одного з основних етапів розвитку історично-антропологічних студій¹. Водночас у цьому досліді не аналізується питання впливу останньої на утворення системи історично-антропологічних дисциплін, які утворилися на інтелектуально-евристичній системі «історії ментальностей».

Окремі питання «нової культурної історії» вивчаються в наукових студіях П. Бевилакуа і М. Пфєффера. Перший із зазначених дослідників осмислює проблеми утворення і функціонування культурного стереотипу в уявленнях німецької еліти Нового часу про людей інших рас². М. Пфєффер акцентує на осмисленні генерування астрологічних уявлень і понять, які функціонували в ментально-культурному просторі доби Середньовіччя³. Втім, у наукових розвідках дослідників не вивчаються проблеми кореляції цих питань із загальним розвитком «нової культурної історії» та інших дисциплін, які утворюють теоретичний універсум історично-антропологічних дисциплін.

І. Пік проаналізував такі питання, які належать до проблемного поля історично-антропологічної дисципліни «історія читання», як вплив літературних альманахів XVII ст. на соціокультурний розвиток британського суспільства⁴. При цьому за межами студії лишається осмислення проблем значущості текстів, які публікувалися в зазначених періодичних виданнях на формування у ментальності суспільства уявлень про соціальні відносини й культурні явища. Такий підхід має досить обмежений характер,

¹ Дінцельбахер П. До теорії і практики історії ментальностей. Історія європейської ментальності. Львів: Літопис, 2004. С. 17–18.

² Bevilacqua A. Race-Making Festivities in Brandenburg-Prussia, 1652–1750. *Past & Present*. 2024. Vol. 265. № 1. P. 4–5.

³ Pfeffer M. Astrology, plague, and prognostication in early modern England: A forgotten chapter in the history of public health. *Past & Present*. 2024. Vol. 263. № 1. P. 83–84.

⁴ Peak I. A chronology of some memorable assiduities: the representation of the recent past in English almanacs 1648–1660. *Historical research journal*. 2019. Vol. 92. № 255. P. 99–100.

оскільки не передбачає вивчення широкого спектра ментально-культурних факторів причин і розвитку світобачення суспільства та його груп.

У праці Х. Халстеда про особливості спогадів про минуле грецького суспільства, яка реалізована в інтелектуальному річизі дисципліни «історія пам'яті», аналізується питання шляхів формування зазначеного соціопсихологічного феномену та його значення для історичного розвитку цього соціуму⁵. Втім, ця розвідка має досить обмежене значення для розуміння розвитку генерування компонентів світобачення у вивченні ментального простору грецького соціуму в добу Новітнього часу. Вчений майже не розглядає питань впливу багатоаспектного феномену історичної пам'яті на особливості соціокультурної динаміки грецького соціуму.

Відповідно до проведеного аналізу наведеної наукової проблематики метою нашого дослідження є виокремлення і аналіз сутності й значущості системи історично-антропологічних дисциплін, які сформувалися в гуманітарній площині сучасної філософії історії та їх впливу на розвиток філософсько-історичних розвідок.

Методи дослідження. Методологія розвідки ґрунтується на принципах комплементарності, структурності, діалогічності й засновується на фактологічному, концептуальному й критичному матеріалі, який міститься в наукових дослідженнях сучасних вітчизняних й іноземних фахівців з історичної антропології і філософії історії. Відокремлення і аналіз теоретичних процесів утворення і розвитку системи історично-антропологічних дисциплін як етапу розвитку гуманітарного горизонту сучасної філософії історії здійснено на підставі комплексу наукових методів. До них належать, зокрема, методи: філософської герменевтики, системно-структурний, міждисциплінарний. Залучення у праці наведених наукових методів орієнтовано на реалізацію низки теоретичних завдань.

Застосування принципу комплементарності і методу філософської герменевтики спрямовано на розуміння теоретичних особливостей утворення і становлення системи історично-антропологічних дисциплін.

Залучення системного принципу й системно-структурного методу має на меті осмислення теоретичних взаємодій сукупності історично-антропологічних дисциплін як складної пізнавально-теоретичної системи.

Втілення принципу діалогічності та міждисциплінарного методу в роботі сконцентовано на дослідженні взаємодій комплексу історично-антропологічних дисциплін із соціально-гуманітарними науками, з якими вони не взаємодіяли на попередніх етапах розвитку гуманітарного горизонту сучасної філософії історії.

Основний матеріал і результати. Для модерного розвитку історичної антропології як сучасної філософії історії є властивою теоретична диференціація і утворення кластера наукових дисциплін, які аналізують окремі ментально-культурні аспекти історичного буття⁶. Формування системи історично-антропологічних дисциплін ґрунтується на теоретичних підходах і концепціях Ж. Ле Гоффа, Р. Шартє, Ж. Дюбі, П. Бьорка, Ж. де Пюїмежа та ін. Вони утворюють нові аспекти у розвідках у рефлексивному полі сучасних історично-антропологічних студій.

Значну роль у теоретичному розвитку історичної антропології як сучасної філософії історії відіграли такі нові дисципліни, які утворилися в її інтелектуальному просторі, як «історія жінок», «нова культурна історія», «історія читання», «історія уявлення», «історія пам'яті». Серед засновників феміністичного напрямку в історично-антропологічних розвідках слід зазначити французьких вчених Ж. Дюбі та М. Ферро. У п'ятитомній праці «Історія жінок на Заході» (1990–1997 рр.) вони аналізують такі нові для історично-антропологічних студій проблеми, як розвиток різноманітних форм жіночої освіти, чоловічі уявлення про жінок, особливості жіночого благочестя, культурно-психологічний феномен жінок-письменниць та жіночої літератури.

⁵ Halstead H «Ask the Assyrians, Armenians, Greeks»: transcultural memory and nationalism in historical discourse on Turkey. *History and memory journal*. 2018. Vol. 30. № 1. P. 7–8.

⁶ Айтов С. Ш. Сучасна філософія історії: історично-антропологічний горизонт. Дніпро: ЛІРА, 2018. 368 с.

«Нова культурна історія» виникла у 1990-х рр. й набула впливового наукового статусу в наступні десятиріччя. Головною метою дослідження цієї історично-антропологічної дисципліни з теоретичного простору антропологічного горизонту сучасної філософії історії є розуміння особливостей ментальності суспільств минулого. У цій теоретичній орієнтації «нова культурна історія» перетинається з проблемним полем «історії ментальностей» і певною мірою спадкує її. Але на відміну від останньої, значно більшу увагу ця історично-антропологічна дисципліна приділяє аналізу емоційних аспектів суспільних уявлень та почуттів.

Новим стосовно «історії ментальності» виявилось й генерування та значне поширення поняття «практики», тобто рецепції в суспільному та повсякденному житті елементів світобачення. Вельми поширеними в аналізі суспільних практик минулого стали студії у таких розгалуженнях «нової культурної історії», як «історія спорту», «історія подорожей», «історія хвороб». Цікавим проявом студій у рефлексивному полі останньої є осмислення астрологічного досвіду спроб передбачати можливість спалахів хвороб у середньовічному суспільстві та їхній вплив на формування народної культури цієї доби⁷. У теоретичному річизі «історії подорожей» реалізоване дослідження впливу уявлень придворної еліти німецької держави XVIII ст. Пруссія-Бранденбург про африканців, які буди завезені в цю країну, на особливості її колоніальної політики в Африці⁸.

З осмислення проблематики соціально-культурних практик минулого та їх суспільної значущості виокремився такий напрям історичної антропології, як «історія читання». Ця історично-антропологічна дисципліна має багато спільного з «історією книги» та «історією письмових текстів». Вона осмислює низку теоретичних проблем, серед яких слід зазначити повсякденність та соціопсихологічні засади книжкової торгівлі й цензури, індивідуальної читацької реакції на певні літературні твори та епістолярні тексти⁹.

В основі історично-антропологічної дисципліни «історії уявлення» було дослідження Ж. Ле Гоффа, «Народження чистилища» та формування філософсько-історичних підходів до осмислення людського горизонту минулого. У цій праці вчений сформулював та обґрунтував концепцію впливу трансформацій світобачення у Західній Європі XII–XIII ст. на формування в католицькій релігійній доктрині ідеї «сакрального простору», у якому відбувається очищення душі від гріхів перед її переміщенням у рай. Дослідник вказує на актуальність осмислення цих ментально-культурних уявлень на розвиток соціальних практик і ідеологічних функцій¹⁰.

У наступних працях, зокрема дослідженні «Герої та дива Середніх віків», Ж. Ле Гофф розвинув теоретичні підходи зазначеної історично-антропологічної дисципліни через виокремлення в ментально-культурному просторі західноєвропейського Середньовіччя «сфери імагінарного», тобто сфери уявлення та її суспільно-культурної проєкції. У цьому проблемному полі проводить історично-антропологічні студії Ж.-К. Шмітт. Зокрема, він аналізує світобачення теолога XII ст. Герберта Ножанського через посередництво наукових інтерпретацій сновидінь, описаних цим релігійним діячем¹¹.

«Історія пам'яті» є вельми актуальною дисципліною, яка сформувалася в інтелектуальному просторі історичної антропології як сучасної філософії історії. Студії в цьому проблемному полі розподіляються на чотири змістовні напрями. Серед них виокремлюються студії: пам'яті індивідуумів і мікроколективів, матеріальної репрезентації минулого, суспільної пам'яті та макрорегіональної («цивілізаційної») пам'яті.

⁷ Pfeffer M. Astrology, plague, and prognostication in early modern England: A forgotten chapter in the history of public health. *Past & Present*. 2024. Vol. 263. № 1. P. 82–83.

⁸ Bevilacqua A. Race-Making Festivities in Brandenburg-Prussia, 1652–1750. *Past & Present*. 2024. Vol. 265. № 1. P. 5–6.

⁹ Шартъе Р. История и литература. *Одиссей 2001*. Москва: Наука, 2001. С. 164–165.

¹⁰ Гофф Ле Ж. Рождение чистилища. Екатеринбург: У-Фактория, 2001. С. 9.

¹¹ Шмитт Ж.-К. Сны Гвиберта Ножанского. *Одиссей 2010–2011*. Москва: Наука, 2012. С. 351–378.

Представником першого напрямку є наукова розвідка М. Попера та Р. Дафферта, у якій осмислюються причини інтересу до пам'яті про Першу світову війну нащадків німецьких та британських військових¹². До другого напрямку належать праці І. Пека та Т. Гуттормсена. Перший дослідник аналізує вплив англійських альманахів минулого століття на утворення соціальної пам'яті про минуле та прогнозування майбутнього¹³. Студія Т. Гуттормсена досліджує культурний та психологічний вплив скульптурних зображень Л. Еріксона на пам'ять американського соціуму про роль емігрантів у створенні держави США¹⁴.

Третій напрям репрезентовано в дослідженні Х. Халстеда, яке аналізує вплив знання про геноцид в Османській імперії в 1916 р. асирійського, вірменського та курдського етносів на пам'ять грецького суспільства про подібні дії османів щодо своїх предків¹⁵. Вивчення цієї проблеми становить значний інтерес для історичної антропології як сучасної філософії історії, тому що соціальні уявлення про такі масштабні і трагічні події значною мірою визначають історичні процеси і соціально-культурну динаміку цивілізаційних регіонів (Греції, Вірменії, Сербії, Туреччини) протягом століть.

Четвертий напрям «історії пам'яті» реалізований у студії К. Байера, яка осмислює значущість творів Гомера, що сформували культурний міф про Трою, для утворення ментально-культурних основ ідентичності європейської цивілізації протягом її історичного розвитку й у сучасну добу¹⁶. Ця розвідка актуалізує аналіз у рефлексивному полі історичної антропології як сучасної філософії історії проблематики впливу засадничих культурних міфів «локальних цивілізацій» на ментальність і світогляд їх народів й на загальну цивілізаційну динаміку.

Дослідження з «історії пам'яті» реалізуються за трьома теоретичними рівнями. На першому, мікрорівні, реалізовано студії пам'яті про минуле індивідуумів й невеликих спільнот. На другому, мезорівні, аналізується знаково-культурна площина матеріальних об'єктів, які символізують певні історичні події й формують та підтримують пам'ять про них у соціумах. На третьому, мегарівні, осмислюються психологічно-культурні механізми функціонування історичної пам'яті та її елементів (культурних міфів) і їх вплив на розвиток «локальних цивілізацій».

Водночас з процесами утворення й функціонування дисциплін, які утворилися в рефлексивному полі історичної антропології як сучасної філософії історії, відбуваються когнітивні процеси їх теоретичного діалогу з науками соціогуманітарного циклу, як «історія ідей» (загальна), «історія політичних ідей», політологія.

«Історія ідей» є дисципліною, суміжною з «новою культурною історією». Вона аналізує питання впливу творчих здобутків культурних еліт на історичні процеси. Як зазначив П. Дінцельбахер, рецепція історично-антропологічними студіями теоретичних підходів «історії ідей» відбувалася в тому випадку, коли досліджувані історичні об'єкти стали широко розповсюдженими в певному суспільстві та істотно вплинули на еволюцію його свідомості¹⁷. Цей широкий «інтелектуальний кругозір» є системою когнітивною властивістю, притаманною не тільки «новій культурній історії» та суміжним з нею дисциплінам, але всій історичній антропології.

¹² Poper M., Duffett R. Family legacies in the centenary: motives First World war commemoration among British and German descendants. *History and memory journal*. 2018. Vol. 30. № 1. P. 77.

¹³ Peak I. A chronology of some memorable assiduties: the representation of the recent past in English almanacs 1648–1660. *Historical research journal*. 2019. Vol. 92. № 1. P. 255.

¹⁴ Guttormsen T. C. Valuing immigrant memories as common heritage: the Leif Erikson monument in Boston. *History and memory journal*. 2018. Vol. 30. № 2. P. 80.

¹⁵ Halstead H. «Ask the Assyrians, Armenians, Greeks»: transcultural memory and nationalism in historical discourse on Turkey. *History and memory journal*. 2018. Vol. 30. № 1. P. 5.

¹⁶ Bayer C. Homer's cultural children: the myth of Troy and European identity. 2017. *History and memory journal*. Vol. 29. № 1. P. 36–37.

¹⁷ Дінцельбахер П. До теорії і практики історії ментальностей. Історія європейської ментальності. Львів: Літопис, 2004. С. 26.

Наявність зазначеної пізнавальної риси об'єктивно сприяє ефективній теоретичній динаміці історичної антропології як сучасної філософії історії, як завдяки формуванню потужного методологічно-інноваційного потенціалу, так і за допомогою міждисциплінарного діалогу із соціально-гуманітарними й частково природничими науками.

Вельми репрезентативним з точки зору реалізації полідисциплінарних взаємодій історично-антропологічних дисциплін з іншими науками є їх теоретичний діалог з концепціями «історії політичних ідей» та політології. Дослідження Ж. де Пюїмежа, у якому реконструюється та осмислюється ментально-культурний феномен французького шовінізму XIX–XX ст., є вельми вдалим досвідом інтеграції концепцій історично-антропологічних дисциплін й «історії політичних ідей» та політології. У межах цього міждисциплінарного підходу Ж. де Пюїмеж аналізує психологічні та суспільно-культурні джерела шовінізму, його вплив на суспільно-політичне життя Франції в різні історичні часи та на утворення відповідних форм соціально-значущої поведінки.

На думку вченого, шовінізм являє собою сукупність більш або менш усвідомлених, але не організованих у систему уявлень і практик. Вони пов'язані вельми своєрідною міфологією та суспільними поглядами. Одним із наслідків шовінізму є створення у Франції політичної ідеології націоналізму¹⁸. Остання виявилася вельми важливим елементом соціально-політичних вимірів історичної динаміки цієї країни протягом більш ніж двохсот років.

Широкий методологічний та проблемно-тематичний кругозір, властивий історичній антропології у різноманітні дисциплін її інтелектуального простору є підставою «когнітивного плюралізму» цієї науки, здатності пропонувати та ефективно генерувати теоретичні підходи й реалізовувати наукові розвідки історичних епох, чужих сучасності. На думку Х. Майерса, ця дисципліна постулює існування в будь-які епохи різних, психологічно та культурно, типів людей, різних засобів «бути людиною»¹⁹.

Наведені теоретичні підходи й пізнавальні риси історичної антропології знайшли втілення в концепції німецького дослідника М. Дінгеса. Осмислення сенсів і культурних цінностей буття людей у різні історичні часи інтегровано вченим у категорії «стиль життя». На його погляд, воно означає порівняно усталений тип рішень, які приймають індивіди і групи, та шляхи вибору й набору поведінки, що пропонуються суспільством²⁰. Поліаспектність цього історично-антропологічного концепту розуміння минулого є науково ефективною в рефлексивному полі сучасної філософії історії. Цей феномен органічно пов'язує осмислення суспільних, психологічних та культурних вимірів буття людини в історичному часі.

Категорія «стилю життя» є важливою і для застосування її в широкому колі філософських студій, зокрема праць з філософської антропології та філософії науки. Філософська антропологія завдяки застосуванню цього концепту зможе більш ґрунтовно в соціально-культурному аспекті осмислювати сенси буття людини та їх еволюцію в різні епохи. Філософія науки має змогу інтегрувати в концепті «стилю життя» різноманітні культурні та історичні чинники, які впливають на професійну діяльність вченого. Найближчими до застосування цього поняття є теорії М. Полані та Ст. Тулміна, у яких велику увагу приділено осмисленню значущості особистісних та інтелектуальних властивостей вчених для формування їх наукових розвідок і теоретичних узагальнень.

Висновки. Теоретична динаміка історичної антропології як напряму сучасної філософії історії сприяла генеруванню в її теоретичному просторі системи наукових дисциплін, які вивчають окремі феномени і проблеми ментально-культурного горизонту минулого. Ця інтелектуальна трансформація значною мірою ініційована філософським і соціокультурним контекстом постмодернізму. Важливими чинниками впливу на формування системи історично-антропологічних дисциплін є постмодерністські

¹⁸ Де Пюїмеж Ж. Шовен, солдат-землепашец. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 367.

¹⁹ Михина Е. М. История ментальностей. Историческая антропология. Москва: РГГУ, 1996. С. 62.

²⁰ Дингес М. Историческая антропология и социальная история: через теорию стиля жизни к культурной истории повседневности. Одиссей 2000. Москва: Наука, 2000. С. 106.

положення, які заперечують логічне мислення як основу пізнання світу та наявність і детерміністський характер великих філософських і наукових теорій та політичних ідеологій, метанаративів.

Відповідно вплив постмодерністської парадигми на формування і розвиток системи історично-антропологічних дисциплін полягає в їх теоретичній орієнтації на осмислення емоційно-психологічних чинників історичних процесів і підвищення значущості аналізу окремих феноменів і чинників, які реалізуються в ментально-культурному вимірі минулого.

Система історично-антропологічних дисциплін, яка сформувалася в рефлексивному полі гуманітарної площини сучасної філософії історії утворює складний теоретичний простір, який включає три пізнавальні рівні: психологічно-культурний, світоглядно-культурний і ментально-демографічний.

Психологічно-культурний рівень містить наукові досліді з таких історично-антропологічних дисциплін, як «історія уявлень» і «нова культурна історія». «Історія уявлень» досліджує сутність і значущість сфери імагінарного, психічного простору мрій, фантазій і сновидінь у ментально-культурному горизонті історичного буття. «Нова культурна історія» аналізує різноманітні культурні феномени та їх взаємодії з ментальними уявленнями про них суспільства і його окремих груп.

Світоглядно-ідеологічний рівень системи історично-антропологічних дисциплін включає досліді з «історії читань» та «історії пам'яті». Ці науки осмислюють проблеми формування світогляду й утворення сенсів індивідуального та суспільного буття минулого.

Ментально-демографічний рівень містить, зокрема, розвідки з «історії жінок». Ця історично-антропологічна дисципліна є вельми важливою для аналізу особливостей світобачення, соціально значущої поведінки і соціокультурних практик жіноцтва в різні історичні епохи.

Утворення і функціонування теоретично-пізнавальної системи історично-антропологічних дисциплін сприяло розумовому діалогу в гуманітарній площині сучасної філософії історії із соціально-гуманітарними науками, які раніше перебували за межами наукових взаємодій історично-антропологічних концепцій. Серед зазначених наук виокремлюються «історія ідей», «історія політичних ідей» і політологія. Налагодження відповідного інтелектуального діалогу реалізувалося завдяки дослідженням історично-антропологічними дисциплінами нового для них проблемного поля, ментально-культурних передумов утворення соціально-політичних ідей і процесів.

Формування системи історично-антропологічних дисциплін у теоретичному просторі сучасної філософії історії має наслідком більш релевантне осмислення ментально-культурної каузальності історичної динаміки завдяки залученню до рефлексивного поля філософсько-історичних розвідок аналізу бачення світу і культурних феноменів нових для історично-антропологічних розвідок ментальних вимірів та ідейної сфери діяльності соціально-демографічних груп і суспільств минулого.

REFERENCES

1. Aytov, S. Sh. (2018). Suchasna filosofiya istoriyi: istorychno-antrpologichnyy gorizont [Modern philosophy of history: historical-anthropological horizon]. Dnipro: LIRA, 368 s. (in Ukrainian).
2. Bayer, C. (2017). Homer's cultural children: the myth of Troy and European identity. *History and memory journal*, 29 (1), 35–62.
3. Bevilacqua, A. (2024). Race-Making Festivities in Brandenburg-Prussia, 1652–1750. *Past & Present*, 265(1), 3–56.
4. Goff Le, J. (2011). Rozhdenie chistilishcha [The birth of purgatory]. Ekaterinburg: U-Faktoriya, 544 s. (in Russian).
5. Guttormsen, T. C. (2018). Valuing immigrant memories as common heritage: the Leif Erikson monument in Boston. *History and memory journal*, 30(2), 79–115.
6. Dinges, M. (2000). Istoricheskaya antropologiya i social'naya istoriya: cherez teoriyu stilya zhizni k kul'turnoy istorii povsednevnosti [Historical anthropology and social history through

- the theory of “lifestyle” to the “cultural history of everyday life”]. Odissey 2000. Moskva: Nauka, 96–121 (in Russian).
7. Dintsel’bakher, P. (2004). Do teoryyi i praktyky istoriyi mental’nostey [To the theory and practice of historical mentalities]. *Istoriya evropeys’koyi mental’nosti*. Lviv: Litopys, 15–37 (in Ukrainian).
 8. Halstead, H. (2018). «Ask the Assyrians, Armenians, Greeks»: transcultural memory and nationalism in historical discourse on Turkey. *History and memory journal*, 30(1), 3–39.
 9. Mikhina, E.M. (1996). Istoriya mental’nostey. Istoricheskaya antropologiya [History of mentalitee. Historical anthropology]. Moskva: RGGU, 265 s. (in Russian).
 10. Peak, I. (2019). A chronology of some memorable assiduities: the representation of the recent past in English almanacs 1648–1660. *Historical research journal*, 92 (255), 97–117.
 11. Pfeffer, M. (2024). Astrology, plague, and prognostication in early modern England: A forgotten chapter in the history of public health. *Past & Present*, 263 (1), 81–124. <https://doi.org/10.1093/pastj/gtac044>
 12. Poper, M., & Duffett, R. (2018). Family legacies in the centenary: motives First World war commemoration among British and German descendants. *History and memory journal*, 30(1), 76–115. <https://doi.org/10.2979/histmemo.30.1.04>
 13. Puimezh, Zh. de (1999). Shoven, soldat-zemlepushets [Chauvin, a farmer-soldier]. Moskva: Yazyki russkoy kul’tury, 398 s. (in Russian).
 14. Shart’e, P. (2001). Istoriya i literatura [History and literature]. Odissey 2001. Moskva: Nauka, 162–175 (in Russian).
 15. Shmitt, J.-K. (2012). Sny Gviberta Nozhanskogo [Gvibert Nojansky’s dreams]. Odissey 2010–2011. Moscow: Nauka, 351–378 (in Russian).

Received 14.02.2025

Received in revised form 03.03.2025

Accepted 12.03.25